

UVODNIK

Samo Kutoš

Tri vprašanja moje generacije

Priznam: zunanji povod za pisanje o temi pričujočega uvodnika je bila dejavnost, s katero sem se ukvarjal zadnjih osem ali devet mesecev, namreč prevajanje knjige italijanskega filozofa Giannija Vattima *Konec moderne*. Če se toliko časa ukvarjaš z nekim delom in nekim avtorjem, skoraj neizogibno (vsaj delno) prevzameš nekatere njegove misli in njegovo terminologijo; take izkušnje ima verjetno vsak prevajalec. Zato bo tudi ta uvodnik za izhodišče vzel nekatere poglavitne Vattimove ugotovitve o "stanju duha" na koncu dvajsetega stoletja. Vendar sem si vprašanja, ki jih skušam tu nakazati, zastavljal že precej časa, le da jih še nisem zmozel pravilno izraziti; z Vattimom in ob njem so se ta vprašanja kristalizirala in ob njem je misel beseda postala, če naj se tako izrazim; sicer pa mislim, da si jih v sicer različnih (te razlike so seveda zelo pomembne, a jih v tem uvodniku zaradi njegove esejistične narave ne morem obravnavati z vso potrebno strogostjo) oblikah zastavlja vsakdo, ki se danes prišteva k "intelektualcem". Tema tega uvodnika tako niso le vprašanja, ki si jih zastavlja moja generacija, ampak vsaj delno kaže na vprašljivost (ne pa seveda na neobstoj) generacijske mejne črte, na precej sožitja med različnimi starostnimi skupinami, ki sooblikujejo (zlasti z *individualnimi* razlikami) sodobno literarno in kulturno prizorišče nasploh, kot se to navsezadnje vidi tudi na straneh *Literature*. Skratka: današnji sinovi in hčere ne le ne ubijajo svojih očetov, ampak se tudi dokaj dobro razumejo s starejšimi brati in sestrami. Zato ta uvodnik nikakor ne misli biti programski (sploh pa je odklanjanje programskosti dandanašnji najbolj razširjena programska

izjava), ampak skuša prikazati nekatere probleme, ki so po mojem mnenju skupni vsem.

1. V sodobnem mišljenju kroži krilatica o koncu Resnice; seveda ne o koncu resničnosti, ki še kar najprej in še kako trmasto vztraja, ampak o koncu večne, trdne in neomajne Resnice – skratka, Resnice, kot jo je iskala metafizika. To je spoznal že Heidegger s svojim mišljenjem resnice kot odprtosti in biti kot zgodovinske. Trdne vezi resnice so se zrahljale, bit kot zadnji (božanski) temelj vsemu bivajočemu pa je svoje mesto odstopila radikalnemu breznu breztemeljnosti; tesnobo pred tem breznom je človek skušal pregnati prav z zgodovinsko usojenimi metafizičnimi imeni za bit in resnico. Vpogled v ta mehanizem, ki je obvladoval mišljenje zadnjih dveh ali treh tisočletij, pa nas seveda ne odrešuje, saj smo slej ko prej ujeli vanj: človekovo naravo (vsaj naravo mislečega človeka) bistveno opredeljuje prav njegov odnos s tesnobo lastne končnosti in breztemeljnosti; odnos, ki ga ne more razrešiti s preprostim pripoznanjem njegove nerazrešljivosti. Za mišljenje (in precej tudi za literaturo) na sredi dvajsetega stoletja je bil opredeljujoč camusevski Sizifov mit; morda je za opis mišljenja njegove druge polovice primeren mit o Tantalu, ki so ga bogovi kaznovali tako, da je stal v reki, polni najčistejše vode, nad glavo pa mu je viselo najslastnejše sadje, a je kljub temu nenehno trpel zaradi lakote in žeje: če se je sklonil k vodi, je ta odtekla, če pa je hotel z roko doseči sadje, se mu je odmaknilo. Take tantalovske muke so naložene (bolje: si jih je naložilo) sodobnemu mišljenju, za katero so metafizična imena za bit in resnico prenaivna, hkrati pa mu je tudi "prazna" breztemeljnost še vedno premalo. V tem kroženju med obema poloma se mišljenju nenehno izmika u-mirjenost če že ne gotovosti, pa vsaj notranje usklajenosti. (Prav to gibanje med obema izmikajočima se poloma je Vattimo imenoval prebolevanje metafizike.)

"Tantalovstvo" sodobnega mišljenja, če naj ga tako imenujemo, je torej prvo vprašanje sodobnega mišljenja; a to tantalovstvo ima še pomembno dopolnilo, namreč spoznanje, da se nobeno mišljenje (ne zdaj ne v preteklosti) ne začinja (in se nikoli ni začinjalo) "iz nič", z neke prazne točke, s katere bi nato napredovalo po svoji poti do Resnice (ali resnice), ampak je bila že sama ta točka "polna" – če ne z drugim, s samo *pred-filozofsko*, "pred-mišljenjsko" "izbiro" *prav te* točke kot začetne točke. To spoznanje

je v sodobnem mišljenju dobilo najrazličnejše oblike – od Gadamerjeve tematizacije hermenevtičnega horizonta do pretanjeno avtoironičnega razglašanja svojega filozofskega izhodišča za dogmo, kot so to storili slovenski lacanovci. Precej logično je, da se je tematizacija tega nereflektiranega začetka zgodila prav v dobi razpada pretenzije po absolutni Resnici. Ob tem pa je treba jasno povedati, da spoznanje dejstva, da vsi startamo z neke nereflektirane točke, nikakor ne sme biti v potuho udobnemu plehkemu relativizmu, ki nam omogoča, da lahko v trenutku, ko bi postalo naše mišljenje preveč zavezujoče, od njega od-stopimo, češ da je bil tudi v-stop vanj tako ali tako poljuben. To je narobe zato, ker, prvič, ta točka nikakor ni "poljubno" "izbrana", ampak nam je že pred-dana prek zgodovinskih, družbenih, ideoloških, ne nazadnje pa tudi (zelo pogojno rečeno) "osebnostnih" koordinat. S tem pa je povezano to, da je ne moremo enostavno zavreči in pozabiti: prvi korak k temu, da jo lahko reflektiramo, je to, da jo sprejmemo *kot neizogibno*. Heideggrova in Gadamerjeva zapoved, da moramo slediti logiki stvari same, pomeni prav to, da strogosti mišljenja ne razpustimo v relativistično poljubnost, ampak da *sledimo* zakonitostim poteka misli, ki jih določa dosledno izhajanje z (nereflektiranega) izhodišča. Šele s samim potekom mišljenja namreč pride na dan tudi samo nereflektirano ozadje (če ne drugače, z razkritjem njegovih notranjih protislovij). (Morda je sklepna točka nekega mišljenja, neke filozofije, prav ta, da se reflektivno obrne nase, da se ozre na svoje "mesto izjavljanja".) Soočenje z giblivo resnico, giblivo v smislu, da je le v po-teku, ne pa v zbirki "večnih resnic", ki bi jo speljala na nekakšen katekizem, je prvi izziv, ki si ga moramo zastavljati.

2. Če se ozrem na dobri dve leti, odkar se intenzivneje družim z ljudmi, ki jih tako ali drugače zanimata literatura in umetnost na eni ter "teorija" v najširšem pomenu besede na drugi strani, lahko ugotovim, da je to zanimanje skoraj edina značilnost, ki "pokriva" prav vse ljudi, ki sem jih v tej sicer precej kratki dobi spoznal. Odnosi do umetnosti, osebnostne značilnosti, "postranski" interesi so kar se le da različni, kljub vsemu pa je v vseh druženjih čutiti skupno vez, zavezanost literaturi-umetnosti (če lahko uporabim to besedno zvezo), ki nas opredeljuje kot (v razmerju do drugih "prozaičnih" delov družbe napol "zarotniško") skupino. To seveda ni nič posebnega, saj vsako "poklicno skupino" (če naj nekoliko banaliziram)

opredeljuje neka skupna značilnost, ki je nad osebnimi razlikami, nasprotovanji ali spori. Kljub temu pa je za tiste, ki spoštujemo in ljubimo literaturo in umetnost sploh, značilno zlasti to, da vsi v njej, pa naj si to priznamo ali ne, vidimo mesto, kjer se najjasneje pokaže naše razmerje do resnice. V nobeni dobi se filozofija ni tako intenzivno prepletala z umetnostjo in zlasti literaturo (potem ko je svoje razmerje do nje nehala presoјati zgolj znotraj ene filozofske discipline, namreč estetike). Dokaz za to trditev ni toliko Heideggrov nauk o umetniškem delu kot kraju dogajanja resnice, ampak morda bolj njegovo "sposojanje" izrazov pri Hölderlinu, Freudova in celotna psihoanalitska misel, ki temelji na literarnem liku kralja Ojdipa, Derridajevo zabrisovanje mej med filozofijo in literaturo itn. itn. Umetnost je tisto privilegirano okrožje, znotraj katerega šele zares zasije resnica naše in vseh dob, veliko bolj kot v "žurnalističnem" in "objektivnem" poročanju o vsakdanjem ("zgodovinskem") dogajanju. Tisti, ki se z literaturo in umetnostjo "poklicno" ukvarjamo, nismo ravno "svečeniki", smo pa vsaj oprode resnice, ki lahko zares pride do besede v oddaljenosti od vsakdanjega (tudi dnevnopolitičnega) hrupa "modernega nevrotičnega življenja." Tako stališče (ki seveda nikakor ni samo posebnost našega stoletja, je pa bilo v njem morda najbolj prepričljivo, dobesedno "ontološko" utemeljevano) pa ima v sebi nevarnost, da se kultura in umetnost samozadovoljno (tako rekoč "cehovsko") zapreta vase. Seveda tu ne mislim propagirati "politizacije" kulture v ožjem pomenu besede: nad vsako udeležbo humanističnih intelektualcev v politiki leži dolga Heideggrova senca, če naj omenim le najbolj kričec primer. Vendar to ne sme biti izgovor za nepriznavanje dejstva, da je odločitev za "čisto" "ukvarjanje z umetnostjo" "brez povezav s politiko" že *politična*. "Začetna točka", o kateri sem govoril zgoraj, je namreč pogojevana tudi z našimi *ideološkimi* (in torej v najširšem pomenu besede političnimi) predpostavkami; odločitev za radikalno apolitizacijo kulture lahko pomeni tudi odločitev za potlačitev te ideološke pogojevanosti. Besede politika tu ne razumem zgolj v pomenu strankarske politike: politično-ideološke razlike so namreč precej globlja določila, strankarska odločitev pa je le njen najopaznejši (in najpogostejše banalizirani) izraz. Drugi izziv sodobnega časa, ozavedenje lastnega politično-ideološkega elementa, torej ne pomeni avtomatično že bolj ali manj javne strankarske opredelitve; če bi ta izziv splošno sprejeli, bi to morda pomenilo predvsem to, da bi se

pomen besede politika *dejansko* spremenil v smislu širšega, globljega – na kratko: globalnega razmišljanja o dogajanju v skupni in vsem nam usojeni družbi. Odrinjanje ("potlačitev") tega elementa pa bi lahko v najslabšem (sicer bolj malo verjetnem) primeru pripeljala v prostovoljno in sterilno getoizacijo.

3. Generacijski kolega Aleš Šteger je na vprašanje (v intervjuju za *Dialoge*), ali sodobni literaturi grozi nevarnost repetitivnosti, trezno odgovoril, da ji nedvomno grozi (njegov odgovor parafraziram), a prav toliko, kot je grozila že Katulu, Shakespearu in Bretonu. V luči doslej obravnavanega lahko iz tega odgovora in iz dejstva, da je to izjavil pesnik, ki ni nikoli skrival svojega spoštovanja do svojih predhodnikov in vzornikov (od Octavia Paza do Tomaža Šalamuna, Uroša Zupana in – verjetno – Daneta Zajca) verjetno razberemo to, da se tudi ustvarjalci na področju "prakse" ne odrekaajo svojih *zgodovinskih* korenin in svoje zgodovinske pogojenosti – da jo torej sprejemajo (s tem pa nadaljujejo "trend", ki ga je začela že – pogojno rečeno – generacija slovenskih postmodernistov v osemdesetih letih) in v njej ne vidijo dušечеge oklepa, ampak neogibno začetno točko (ki pa je morda prav v naši dobi bolj eksplicitno pripoznana kot kadar koli prej) "razrušenja mesta zgodovine in metafizike", če naj spet citiram Štegra, ki pa je ne smemo jemati kot "tragično izgubo domovine". Seveda so le pesniki in pisatelji tisti, ki se morajo izogniti takemu "tragičnemu" dojemanju, saj se lahko zelo hitro sprevrže v neproduktivno in po svoje prav udobno jadikovanje; "teoretiki" ob tem ne moremo in ne smemo dajati še tako blagohotnih nasvetov ali celo samo namigov, saj to ni naša naloga. Naloga "teoretikov" na eni in "praktikov" na drugi strani (če si lahko za konec tudi sam povzročim minimalno "programskost") je, da vsakdo sledi logiki *svoje* "stvari same"; le tako bomo na teh ruševinah sprejeli "izziv in možnost, da se ne le dogradimo, marveč ponovno zgradimo".